

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПОГЛИБЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ВІДНОСИН

ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF INTEGRATION PROCESSES ON DEVELOPMENT OF UKRAINIAN-CANADIAN RELATIONS

Прушківська Е.В.

доктор економічних наук, професор,
Запорізький національний технічний університет

Переверзєва А.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів
та економіки міжнародного туризму,
Запорізький національний університет

Венгерська Н.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів
та економіки міжнародного туризму,
Запорізький національний університет

У статті досліджуються вплив інтеграційних процесів на поглиблення міжнародного співробітництва між країнами на прикладі українсько-канадських відносин. Проаналізовано експортно-імпорتنу діяльність України. Визначено модель співпраці між Україною та Канадою на основі рейтингової оцінки зовнішньої політики України за певними напрямками.

Ключові слова: інтеграційні процеси, відносини, поглиблення, світове господарство, міжнародне середовище, співробітництво

В статье исследуются влияние интеграционных процессов на углубление международного сотрудничества между странами на примере украинско-канадских отношений. Проанализировано экспортно-импортную деятельность Украины. Определены модель сотрудничества между Украиной и Канадой на основе рейтинговой оценки внешней политики Украины по определенным направлениям.

Ключевые слова: интеграционные процессы, отношения, углубления, мировое хозяйство, международная среда, сотрудничество.

In the article is researched the influence of integration processes on deepening of international cooperation between countries on the example of Ukrainian-Canadian relations. The export-import activity of Ukraine is analyzed. The model of cooperation between Ukraine and Canada is determined on the basis of a rating assessment of Ukraine's foreign policy in certain areas.

Key words: integration processes, relations, deepening, world economy, international environment, cooperation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки проблема створення інтегрованих структур та виникнення інтеграційних зв'язків між господарюючими суб'єктами в різних галузях особливо актуальна. Склалась система світоустрою, в якому на новому інформаційно-технологічному рівні відбувається інтеграція товарних ринків, ринків послуг та капіталу. Поштовхами до інтеграційних об'єднань підприємств, в основі яких лежить технологічна або трансакційна економія є підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках та забезпечення макси-

мальної ефективності діяльності підприємств, які вступають в інтеграційні зв'язки.

На порядок денний сьогодні виходить першочергове завдання розвитку міжнародних відносин шляхом активізації співробітництва у різних сферах життєдіяльності та побудова такої моделі міжнародного співробітництва, яка б сприяла не тільки становленню відносин між країнами, а їх поступовому поглибленню на основі ефективної взаємодії. У зв'язку з цим постає питання законодавчого регулювання міжнародної економічної діяльності, яке б створило умови для його активізації міжнародних інтегра-

ційних процесів та співробітництво в межах єдиного світового господарства.

Отже, на сучасному етапі, головним завданням для України є створення моделі взаємодії на світовому рівні з метою активізації інтеграційних процесів на прикладі становлення й розвитку українсько-канадських відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методичні та практичні аспекти розвитку інтеграційних процесів знайшли своє відображення та набули значного розвитку у наукових працях та дослідженнях як зарубіжних, так і українських вчених. Серед зарубіжних вчених слід виділити наступних: О. Вільямсона, Б. Баласса, М. Бредлі, А. Десаї, Е. Кіма, О. Уільямсона [1-4] та інших. Питання теорії міжнародної економічної інтеграції представлені в економічних доробках українських та російських вчених, зокрема О. Білоруса, С. Беренда, І. Бураковського, А. Лібмана, Д. Лук'яненка, В. Сіденка, А. Філіпенка, Б. Хейфеца, О. Шниркова [5-13] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість теоретичних та практичних досліджень впливу інтеграційних процесів на активізацію відносин між країнами, потребує додаткового дослідження питання розробки та практичної реалізації шляхів активізації інтеграційних процесів на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтеграційні процеси посідають домінуюче та пріоритетне місце у переліку феноменів та явищ, які визначають розвиток мега-, макро-, мікроекономіки та людства на найближчі десятиліття, і є особливою формою становлення суспільства та формування підприємницького середовища. Позитивним результатом розвитку є те, що, з одного боку, узгоджуються інтереси економічних суб'єктів – учасників інтеграції підвищується ефективність та результативність підприємницької діяльності, а з іншого, створюється можливість визначення пріоритетного стратегічного орієнтиру щодо вдосконалення окремих елементів національної та міжнародної економіки.

У зв'язку із цим актуалізується потреба більш глибокого дослідження управління новими формами інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання на основі розроблення теоретичних, концептуальних та методологічних положень, які утворюють принципово нову наукову парадигму предметну сферу економічних досліджень.

Перманентні та динамічні глобальні процеси перетворюють світову економіку на середовище постійної взаємодії національних економік, де головним трендом виступає лібералізація міжнародних торговельних відносин. Економічна глобалізація впливає на зростання компліментарності та взаємозалежності національних економік і світового ринку, активізацію інте-

граційних процесів, динамічність міжнародної торгівлі, прямих іноземних інвестицій, потоків короткострокового капіталу, переміщення трудових ресурсів, обміну міжнародними технологіями. Зазначені тенденції зумовлюють низку можливостей та загроз для розвитку міжнародних економічних відносин, інтеграції національних господарств, двосторонньої торговельно-економічної співпраці країн, зосереджуючи увагу на проблематиці ефективної реалізації національних інтересів країни та модернізації їхньої торговельної політики, метою якої є перш за все забезпечення національних інтересів країни в умовах міжнародного співробітництва в глобальному середовищі.

Для аналізу інтеграційних процесів та визначення можливих варіантів співробітництва нами обрано Канаду, адже це країна, яка має чітко визначену стратегію розвитку, є успішною державою щодо впровадження інновацій та постійно розширює свої торговельно-економічні зв'язки. Крім того, значну увагу в країні приділяють становленню економіки знань, розвитку сучасних освітніх технологій, які є майбутніми перспективами для будь-якої країни світу. Канада постійно розширює коло своїх потенційних партнерів, серед яких важливе місце належить Україні.

Для визначення кола взаємних інтересів щодо українсько-канадського співробітництва, на нашу думку, доцільно проаналізувати макроекономічний профіль країн (табл. 1).

Аналіз даних таблиці 1 демонструє високий рівень розвитку Канади та підвищує потребу Україні в співробітництві та поглибленні партнерства. Це створює для України «бажаний макроекономічний профіль», котрий дозволяє створювати нові робочі місця, впроваджувати інновації та підтримувати високий рівень конкурентоспроможності на міжнародній арені. Тобто, для України виникає необхідність переосмислення філософії міжнародного співробітництва та формування нових пріоритетів партнерства на основі стратегічного планування.

Результатом макроекономічних профілів України та Канади є рейтингова оцінка, надана міжнародними інституціями. В якості основних показників виокремлено стійкість та стабільність, якість освіти, рівень розвитку охорони здоров'я, збалансованість та відкритість ринку праці. Ранги країн відповідно до їх позицій схематично представлено на рисунку 1 (рис. 1).

Рисунок 1 наглядно демонструє, що Канада є лідером у системі рейтингів, що і підтверджується її макроекономічним профілем. Варто зауважити, що України має найнижчий рейтинг за індексом економічної свободи, тоді як Канада є лідером за цим показником. Для України низькими є позиції за індексом сприйняття корупції, для Канади цей індикатор характеризується найнижчим рівнем. В цілому, якщо для України

Таблиця 1

Макроекономічний профіль України та Канади, 2015 р.

Показник	Од. виміру	Країна	
		Україна	Канада
Рік незалежності	рік	1991	1982
Площа	тис. км ²	603,6	9984,7
Населення	млн	45363	35540
ВВП	млрд дол. США	131,8	1 786,7
Структура ВВП за секторами	%	сільське господарство – 11,8%; промисловість – 25,2%; сфера послуг – 63%	сільське господарство – 1,6%; промисловість – 28,6%; сфера послуг – 69,7%
Місце країни за ВВП в світі	–	49	16
ВВП на душу населення	дол. США	8700	44800
Експорт	млрд дол. США	52,5	465,1
Основні імпортери	%	Російська Федерація (18%), Туреччина (7%), Єгипет (5%)	США (76,7%), ЄС (7,4%), Китай (3,7%)
Імпорт	млрд дол. США	60,4	482,1
Основні експортери	%	Російська Федерація (23%), Китай (10%), Німеччина (10%)	США (54,3%), Китай (11,5%), ЄС (11,3%)
Споживацькі витрати	млрд дол. США	174, 3	1418,4
Витрати домогосподарств	млрд дол. США	139	1021,5
Урядові витрати	млрд дол. США	35,2	396,9
Внутрішні інвестиції	млрд дол. США	29,6	450,2
Капітальні внутрішні інвестиції	млрд дол. США	34,1	439,4
Рівень інфляції	%	14,7	1,8

Джерело: складено авторами за даними [14-16]

Таблиця 2

Показник подібності товарної структури експорту та імпорту України та Канади

Рік	2011	2012	2013	2014	2015
Експорт	0,399	0,442	0,451	0,451	0,446
Імпорт	0,581	0,595	0,607	0,578	0,596

Джерело: складено авторами за даними [22]

найбільші негативні тенденції спостерігаються за індексом економічної свободи та індексом сприйняття корупції, то для Канади – це індекс легкості введення бізнесу та індекс сприйняття торгівлі. Незважаючи на складність введення підприємницької діяльності та рівень сприйняття торгівлі, Канада є важливим стратегічним партнером для України.

З отриманням незалежності України взаємини між державами характеризувалися активним діалогом на міждержавному рівні, а в сучасних умовах досягають свого піку. Співпраця між Україною та Канадою на сучасному етапі характеризується високим рівнем політичного діалогу між цими державами, який упродовж двох

останніх років став чи не найактивнішим за всю історію двосторонніх відносин.

Можливість співпраці між країнами дозволяє визначити подібність товарної структури експорту та імпорту, котра визначається кількісним показником (табл. 2).

Аналіз показника подібності (табл. 2) свідчить про те, що, починаючи з 2011 р. структура експорту двох країн має певні спільні риси, але у 2015 р. цей показник починає зменшуватися. Це може бути пов'язане з переорієнтацією національного експорту та пошук нових ринків збуту, нових партнерів та нових можливостей реалізації своїх національних інтересів. Щодо імпорту, то ступінь його подібності для України та Канади

є вищим ніж експорту. У зв'язку із цим значно підвищується роль Канади як стратегічного партнера для України. Поглиблення інтеграційних процесів між Канадою та Україною створює нові можливості для розвитку національного бізнесу в короткостроковому та довгостроковому періоді, а також досягти диверсифікації національного експорту та зменшення впливу зовнішніх ризиків.

Для того, щоб визначити рівень розвитку та глибину українсько-канадських відносин доцільно проаналізувати експортно-імпорتنу діяльність України за 2016 р. Слід зауважити, що Канада не є партнером України у експорті та імпорті товарів, але спостерігається співробітництво щодо міжнародної торгівлі послугами (табл. 3).

Аналіз статистичних даних у таблиці 3 показує, що у 2016 р. безумовним лідером за експортом послуг є Російська Федерація (32,1 % від загального обсягу експорту), біля 7 % експорту належить Швейцарії (6,9 %) та США (6,8 %). Найбільшими імпортерами послуг в Україну є США (12,8 %), Велика Британія (10,3 %) та Російська Федерація (9,4 %). Експорт та імпорт послуг до Канади у відсотковому значенні майже є однаковим: експорт – 0,8 %, а імпорт – 0,9 %. Слід зауважити, що експорт послуг до Канади зріс на 7 в.п., а імпорт на 14 в.п. порівняно із 2015 р.

На думку провідних фахівців основними причинами низького товарообігу є, насамперед, віддаленість України від Канади, а також те, що бізнес у Канаді є чітким і прогнозованим, а через бойові дії і зменшення обсягів виробництва в Україні канадці обережно підходять до підписання контрактів. Проте на зацікавленість Канади в Україні впливають не тільки економічні чинники. Вагомий внесок здійснює українська діаспора, представники якої беруть активну участь в проектах на умовах виконавців, консультантів, експертів, метою яких є створення сприятливих умов та середовища для поглиблення співпраці між Україною та Канадою.

Для визначення моделі співпраці між Україною та Канадою доцільно розглянуто оцінку зовнішньої політики України у 2015 р. [38].

В процесі аналізу та оцінки бралися до уваги офіційні політичні заяви, маніфести, програмні документи, стратегічні документи, інституційні форми співпраці та координації зусиль в сфері реалізації зовнішньої політики, які пов'язані з формуванням нової політичної реальності в країні в 2014 році та різкою зміною стану зовнішньої політичного середовища, в якому перебуває Україна.

Слід зазначити, що основними напрямками практичного прояву зовнішньої політики України є:

– відносини з ключовими партнерами (США, Канада, КНР, Польща, Румунія, Великобританія, Німеччина, Франція, Туреччина);

– європейська інтеграція (ЄС, Східне партнерство, Вишеградська четвірка, країни Балтії, Європейське енергетичне співтовариство);

– Російська Федерація;

– регіональна співпраця (Чорноморський регіон, АТР, Близький Схід, СНД, Латинська Америка, Африка);

– міжнародні організації (ООН, Рада Європи, ОБСЄ, НАТО);

– ініціативи багатостороннього характеру (міжнародна безпека, нерозповсюдження ядерної зброї, зміна клімату, захист прав людини);

– економічна дипломатія;

– публічна дипломатія

Для оцінки зовнішньої політики України за окремими напрямками були використано певні 5 індикаторів оцінювання стану реалізації зовнішньої політики за кожним з вказаних напрямків:

1) Політичний інтерес або ж залученість політичних акторів до певного напрямку зовнішньої політики;

2) Ефективність співпраці та координації між українськими інституціями, які покликані виконувати зовнішньополітичні завдання;

3) Стратегічне бачення реалізації окремого напрямку;

4) Конкретні кроки діяльності за вказаним напрямком протягом року.

5) Результати та досягнення за напрямком протягом року.

Кожен з 5-ти основних індикаторів оцінюється за п'ятибальною системою, де 1 бал – це мінімальна, а 5 балів – максимально можлива оцінка. Кожен бал в оцінюванні напрямку за конкретним індикатором прив'язано до наявності чи відсутності певного стану, який можна зафіксувати. Для кожного індикатора визначено необхідну для формування оцінки нормативну та фактологічну базу.

Після виставлення балів за усіма індикаторами вираховується загальна оцінка напрямку шляхом визначення середньоарифметичного показника. Загальна оцінка (рейтинг) потім зазначається у формі латинських літер (A, B, C, D, E) з арифметичними знаками дії (+/-) в залежності від значення отриманого показника (табл. 4).

Загальна оцінка успішності реалізації визначається шляхом отримання середньоарифметичного показника від загальних оцінок по всім напрямкам зовнішньої політики, які досліджувались. Загальний рейтинг виставляється за обчисленням, аналогічним до оцінки окремих напрямків зовнішньої політики.

Для визначення перспектив активізації співробітництва розглянемо більш детально оцінку успішності зовнішньої діяльності України у відносинах із Канадою на основі вищезазначеної методики оцінки (табл. 6).

Дані таблиці 6 свідчать про те, що максимальне значення 2015 р. характеризується спрямування національної торгівлі на впровадження стратегічної політики Канади.

Таблиця 3

Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами у 2016 році

	Експорт			Імпорт			Сальдо
	млн. дол. США	у % до 2015	у % до загального обсягу	млн. дол. США	у % до 2015	у % до загального обсягу	
Усього	9631,4	98,9	100,0	5304,7	96,0	100,0	4326,7
у тому числі							
Австрія	137,4	94,4	1,4	108,3	116,4	2,0	29,1
Бельгія	59,3	112,6	0,6	66,7	135,1	1,3	-7,4
Білорусь	81,9	106,3	0,9	75,5	93,4	1,4	6,4
Болгарія	26,9	61,7	0,3	20,2	105,2	0,4	6,7
Велика Британія	453,1	81,9	4,7	544,4	75,9	10,3	-91,4
Віргінські Острови (Брит.)	173,7	99,0	1,8	15,6	36,9	0,3	158,2
Гонконг	36,9	118,2	0,4	4,3	29,2	0,1	32,6
Греція	27,3	89,9	0,3	20,4	83,9	0,4	6,8
Грузія	46,4	118,9	0,5	23,6	200,5	0,4	22,8
Данія	97,3	86,6	1,0	35,6	110,6	0,7	61,7
Естонія	143,7	125,4	1,5	43,3	144,5	0,8	100,4
Єгипет	39,4	90,3	0,4	27,3	103,6	0,5	12,1
Ізраїль	169,4	117,3	1,8	18,9	78,4	0,4	150,5
Індія	52,2	114,4	0,5	9,5	72,4	0,2	42,7
Ірландія	33,3	123,9	0,3	72,9	147,2	1,4	-39,6
Іспанія	44,6	161,4	0,5	24,6	82,5	0,5	19,9
Італія	118,8	89,1	1,2	30,6	87,9	0,6	88,2
Казахстан	80,6	122,7	0,8	11,7	83,9	0,2	68,9
Канада	76,2	107,4	0,8	50,0	114,0	0,9	26,2
Китай	58,4	143,9	0,6	95,6	74,5	1,8	-37,2
Кіпр	230,7	91,8	2,4	245,7	85,4	4,6	-15,0
Корея, Республіка	37,7	86,5	0,4	16,9	92,3	0,3	20,8
Латвія	70,6	93,3	0,7	43,0	119,4	0,8	27,6
Литва	33,3	98,7	0,3	15,6	107,7	0,3	17,7
Мальта	94,4	89,0	1,0	84,9	109,8	1,6	9,6
Молдова	75,1	187,7	0,8	181,3	563,9	3,4	-106,2
Нідерланди	138,4	123,8	1,4	104,7	74,5	2,0	33,7
Німеччина	479,8	106,2	5,0	332,5	61,8	6,3	147,3
Об'єднані Арабські Емірати	170,0	83,0	1,8	99,1	110,9	1,9	70,9
Панама	75,4	57,3	0,8	8,1	54,5	0,2	67,3
Польща	224,1	123,2	2,3	134,3	136,1	2,5	89,8
Російська Федерація	3094,0	101,8	32,1	497,5	76,1	9,4	2596,5
Румунія	56,5	130,6	0,6	8,0	89,1	0,2	48,5
Словаччина	26,6	99,0	0,3	108,9	107,0	2,1	-82,4
США	658,5	98,8	6,8	681,5	139,9	12,8	-23,0
Туреччина	172,3	105,5	1,8	262,4	134,4	4,9	-90,1
Туркменістан	255,9	97,4	2,7	40,5	102,2	0,8	215,5
Угорщина	112,9	122,3	1,2	51,0	101,9	1,0	61,9
Франція	117,0	108,0	1,2	90,7	80,9	1,7	26,3
Чехія	56,4	87,2	0,6	54,0	156,3	1,0	2,3
Швейцарія	667,3	86,6	6,9	198,8	84,8	3,7	468,4
Швеція	121,0	149,9	1,3	48,2	99,7	0,9	72,9
<u>Довідково:</u>							
Країни СНД	3642,1	102,7	37,8	824,5	98,2	15,5	2817,6
Країни ЄС	2950,9	100,8	30,6	2336,7	85,0	44,0	614,2

Джерело: складено авторами за даними [23]

Таблиця 4
Рейтингова оцінка індикаторів

Рейтингова оцінка	Значення показника
A	5
A-	4,6-4,9
B+	4,1-4,5
B	4
B-	3,6-3,9
C+	3,1-3,5
C	3
C-	2,6-2,9
D+	2,1-2,5
D	2
D-	1,6-1,9
E	1,1-1,5
E+	1

Джерело: складено авторами за даними [24, с. 19]

Поглиблення співробітництва та партнерських відносин на вищих рівнях владної ієрархії підтверджує розширення українсько-канадського співробітництва у фінансовій, технологічній та інших галузях.

Висновки. На основі проведеного дослідження, слід підсумувати, що інтеграційні процеси значно впливають на формування партнерських відносин на світовому рівні та поглиблення співробітництва між країнами. Прикладом цього є відносини між Україною та Канадою, котрі спочатку ґрунтувалося на історичній та культурній спадщині, а на сучасному етапі виходять на новий рівень – економічний. Хоча на даний момент можна говорити лише про незначне збільшення товарообігу між країнами, але його динаміка демонструє постійне зростання, що сприяє формуванню зваженої та обґрунтованої торговельної політики, і дає можливість стати достойним «гравцем» на світовому ринку.

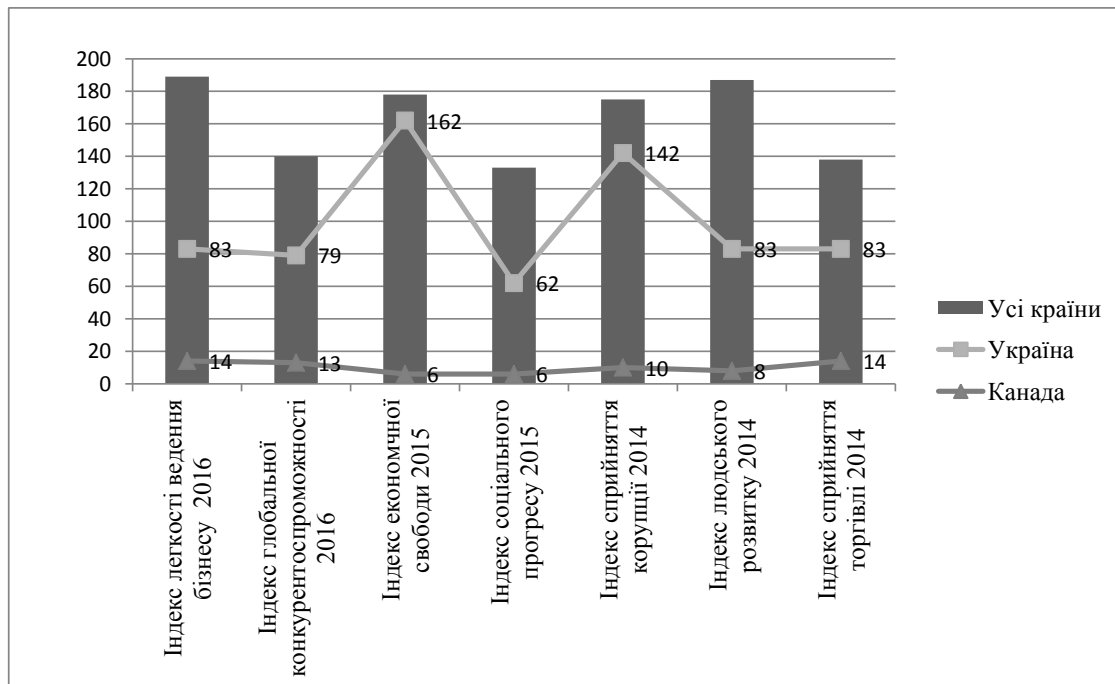

Рис. 1. Місце України та Канади у провідних світових рейтингах

Джерело: побудовано авторами за даними [17-22]

Таблиця 5
Оцінка успішності зовнішньої діяльності України у відносинах із Канадою

Індикатори	Україна	Канада
Політичний інтерес/залученість	3	4
Інституційна співпраця	4	4
Стратегічне бачення	3	3
Діяльність	4	5
Результати	4	5
Показник успішності зовнішньої політики	3,6 – «B-»	4,2 – «B+»

Джерело: складено авторами за даними [24]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вільямсон О.Е. Економічні інституції капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів / О.Е. Вільямсон. – К. : АртЕк, 2001. – 472с.
2. Balassa B. The theory of Economic Integration / B. Balassa. – Homewood, Illinois : Richard D. Irvin, 1961. – 304 p.
3. Bradley M. The Rationale Behind Interfirm Tender Offers: Information or Synergy? / M. Bradley, A. Desai, E. Kim // Journal of Financial Economics. –1983. –Vol.11– № 2. – P. 183–206.
4. Уильямсон О.И. Вертикальная интеграция производства: соображения по поводу неудач рынка. СПб.: Экономическая школа, 1995. – 534 с.
5. Білорус О.Г. Глобальні стратегії Євросоюзу: [Монографія] / О.Г. Білорус, Ю.М. Мацейко, І.І. Вітер; за наук.ред. О.Г. Білоруса. – К.: КНЕУ, 2009. – 528 с.
6. Беренда С. В. Еволюція економічної інтеграції в країнах Європи : монографія / С. В. Беренда. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 168 с.
7. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі / І. Бураковський. – К.: Основи, 1996. – 241 с.
8. Либман А.М. Модели экономической дезинтеграции [Текст] / А.М. Либман // Интеграция и дезинтеграция. Евразийская экономическая интеграция. – 2010. – № 2 (11). – С. 4–18.
9. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навч. посіб. / Д.Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2005. – 204 с.
10. Сіденко В.Р. Україна в процесах міжнародної інтеграції / В.Р. Сіденко. – Х.: Форт, 2003. – 280 с.
11. Філіпенко А.С. Інтеграційні процеси сучасності / [А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, Ю.Л. Грінченко, М.А. Дудченко, Р.О. Заблоцька] – К.: Знання України, 2004. – 304 с.
12. Хейфец Б. А. Корпоративная интеграция. Альтернатива для постсоветского пространства / Б. А. Хейфец, А. М. Либман. – М. : ЛКИ, 2008. – 162 с.
13. Шнирков О.І. Трилема європейської інтеграційної моделі для України / О.І. Шнирков // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 100 (Частина І), 2011. – С. 23–24.
14. The World Bank Group [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.worldbank.org/>.
15. The World Factbook [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>.
16. The World Trade Organization [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.wto.org/>.
17. Corruption Perceptions Index 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.transparency.org/cpi2014/results>.
18. Doing Business 2016 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf>.
19. Global Affairs Canada [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/ukraine/index.aspx?lang=eng>.
20. Human Development Report 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://hdr.undp.org/en/countries>.
21. Index of Economic Freedom 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.heritage.org/index/ranking>.
22. Social Progress Index 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/About-Deloitte/gx-cr-social-progress-in-dex-executive-summary-2015.pdf>.
23. Експрес-випуск «Зовнішня торгівля України товарами за 2016 рік», Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
24. Сліпачук Т.В. Торговельна політика України: QuoVadis? [Електронний ресурс] / Т.В. Сліпачук // Європейська правда. – 2015. – Режим доступу до статті: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2015/02/19/7031009/>.